

KUML -19
77

KUML 19 78

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1979

OMSLAG:

Fantasi over ansigtskar fra tragtbægerkulturen.

*Redaktion: Poul Kjærum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk: Special-Trykkeriet, Viborg a-s*

*Skrift: Baskerville 11 pkt.
Papir: Stora G-point 120 gr.*

Copyright 1979 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-01-96171-3

INDHOLD/CONTENTS

<i>Søren H. Andersen</i> : Aggersund. En Ertebølleboplads ved Limfjorden	7
Aggersund. An Ertebølle settlement on the Limfjord	50
<i>Ulrik Møhl</i> : Aggersund-bopladsen zoologisk belyst. Svanejagt som årsag til bosættelse?	57
Zoological analysis of the Aggersund settlement: a special-purpose camp for hunting swans?	72
<i>Søren H. Andersen</i> : Flade, skælhuggede skiver af Brovst-type	77
The scale-worked flakes, a newly-discovered artifact type from the early Ertebølle culture of western Denmark	96
<i>Klaus Ebbesen</i> : Stenalderlerkar med ansigt	99
Stone Age face pots	112
<i>Anne Birgitte Gebauer</i> : Mellemneolitisk tragtbægerkultur i Sydvestjylland. En analyse af keramikken	117
The Middle Neolithic Funnel Beaker Culture in south-west Jutland. An analysis of the pottery	150
<i>Peter Rowley-Conwy</i> : Forkullet korn fra Lindebjerg. En boplads fra ældre bronzealder	159
The carbonized grain from Lindebjerg	167
<i>Dafydd Kidd</i> : En guldgubbe fra Bornholm	173
An anthropomorphic gold figure from Bornholm	176
<i>Søren Nancke-Krogh</i> : Ribehesten og dens slægtinge	179
The Ribe horse and its relatives	189
<i>Jan Kock</i> : Brovold. En befæstet bebyggelse fra tidlig middelalder	193
Brovold – a fortified settlement from the early Middle Ages	219
<i>Else Roesdahl</i> : Bagergadefundet i Svendborg. Affald fra et middelalderligt pottemagerværksted	223
The Bagergade find in Svendborg. Wasters from a medieval pottery kiln	238
<i>Ingrid Nielsen</i> : En middelalderlig seglstampe fra Tvilum	241
A medieval seal matrix from Tvilum	243
<i>Niels Abrahamsen</i> : Magnetisk datering af ovnanlæg fra Rye Sønderskov	245
Paleomagnetic dating of a kiln from Rye Sønderskov	249

BAGERGADEFUNDET I SVENDBORG

Affald fra et middelalderligt pottemagerværksted

Af Else Roesdahl

De lerkarskår (fig. 1), der er emnet for denne artikel, blev fundet 1925 i Svendborg. Skårene fremkom ved kloakgravning uden for fortovskanten ved skellet mellem Bagergade 65 og 67 og lå i et lag fra 6-8 fod (180-240 cm) under gadehøjde. De tilgik Svendborg Amts Museum (nu Svendborg og Omegns Museum) og fik numrene 8725-8764. Året efter blev fem skår af de ialt 39 afgivet til Nationalmuseets 2. afdeling på foranledning af derværende museumsinspektør Chr. Axel Jensen. De blev indført i samlingsprotokol under nummer D 10890, og det bemærkedes, at »På bugen ses spor af »vorter« og anden pålagt udsmykning, som kræver glasur; det må derfor antages at være rester fra et pottemagerværksted.« (1).

Denne iagttagelse gik imidlertid i glemmebogen, og lige indtil pottemagerværkstedet i Farum Lillevang i Nordsjælland blev fundet 1953, diskuterede man, om den glaserede middelalderkeramik i Danmark var importeret. Som resultat af den øgede interesse for og kendskab til middelalderkeramik er der siden identificeret flere værksteder. 1955 blev der i en have i Åle nær Horsens fundet henved 400 kg lerkarskår på ca. 36 m², i et sine steder 40-45 cm tykt lag. Da der faktisk findes fejlbrændinger blandt skårene, er det sandsynligt, at fundet repræsenterer resterne af et pottemagerværksted eller affald fra et sådant (2). 1972 blev der på et lille område i Illerup ådal nær Skanderborg fundet flere tusind skår, hvoraf adskillige var fejlbrændte. Det drejer sig her om affald fra et pottemagerværksted, der formentlig har ligget et sted i nærheden; skårene er sandsynligvis bragt til det fugtige fundsted i nyere tid sammen med andet opfyldningsmateriale (3).

Det eneste værkstedsfund, der er fuldt publiceret, stammer fra Faurholm i Nordsjælland. Det blev fundet 1974, og lige som i Farum Lillevang fremkom der ved udgravningen både ovne og keramikskår (4). Farum Lillevang-værkstedet havde et meget bredt repertoire. Foruden bord- og køkkentøj i mange forskellige former og med mange forskellige dekorationer blev der fremstillet tegl og gulvfliser her (5). Faurholm-pottemageren derimod producerede blot et par varianter af kander, potter og skåle. For begge værksteder gælder, at det hidtil kun er lykkedes at identificere ganske få af deres varer i andre fund, og disse ligger sjældent langt fra værkstedet (6).

Denne iagttagelse svarer til forholdene i udlandet, hvor et værksteds produkter som regel findes inden for et forholdsvis lille område (7). Men der foregik også fjernhandel med keramik. Engelsk, flandersk, fransk og rhinsk keramik blev eksempelvis solgt i Danmark som luksusvarer ved siden af hjemligt fremstillet lertøj (8). Kun i Ribe har denne import imidlertid et større omfang, og der kan ikke være tvivl om, at den hjemlige efterspørgsel – Ribe måske undtaget – i høj grad blev tilfredsstillet af lokale pottemagere, indtil det mere solide rhinske stentøj i løbet af 1300- og 1400-årene udkonkurrede visse af de hjemlige former for bordtøj, som formentlig de blyglaserede kander. Muligvis eksporterede man i højmiddelalderen også keramik fra Danmark til områder som Norge, hvor man ikke mener, at der blev fremstillet keramik i middelalderen (9). I de store hansebyer på den sydlige Østersøkyst har man hidtil regnet med, at den glaserede middelalderkeramik blev importeret indtil sent i 1400-årene. Et nyt værkstedsfund fra Lübeck viser imidlertid, at der også i 1200-årene var en lokal produktion af meget enkle, glaserede varer (10). En eventuel keramikeksport fra Danmark må være foregået pr. skib, og formentlig er mange af de lerkar, der er fisket op i danske farvande, vidnesbyrd om handel med keramik (11).

Der har ganske givet været mange pottemagere i Danmark i højmiddelalderen, men hvert værksted har sikkert haft sine specialiteter og karakteristika inden for det repertoire, der var moderne på et givet tidspunkt. Desuden har hver egns produktion – både her og i udlandet – haft sit særpræg, (12) og det skulle således med tiden blive muligt at afgøre, om Danmark var keramikeksportør i middelalderen, og hvor i landet eventuelle eksportvarer er fremstillet. Ligeledes skulle det kunne lade sig gøre på langt sikrere måde end idag at definere, hvad der er hjemligt produceret, og hvad der er import inden for et dansk materiale. Men alt forudsætter, at de danske lokalgrupper bliver klarere karakteriserede, og at alle vore værkstedsfund bliver beskrevet. Nedenstående er et lille bidrag til det sidste.

Bagergade-fundet består idag af 46 skår, der kan samles til 35 skårflager (fig. 1). Skårene er fejlbrændinger, idet ca. halvdelen er forsynet med en dekoration, der forudsætter glasur. Men kun seks skårflager har spor af glasur, og i samtlige tilfælde er den mislykkedes, idet den kun findes ganske sporadisk på karrenes yderside, inderside eller bund, og i to tilfælde (fig. 2 og 9a) har blyilten samlet sig i større eller mindre blydråber (13). Udover glasurfejlene kan der på to skår (fig. 1t og 3b) iagttages gennemgående revner på siden nær bunden, og i et tilfælde (fig. 1af) er bunden – antagelig ved brændingen – sprængt fra siden. Nogen egentlig deformation af lerkarrene kan ikke påvises, og glasurfarven kan meget vel være den tilsigtede. Heller ikke skårenes farve og hårdhed tyder på, at de har været

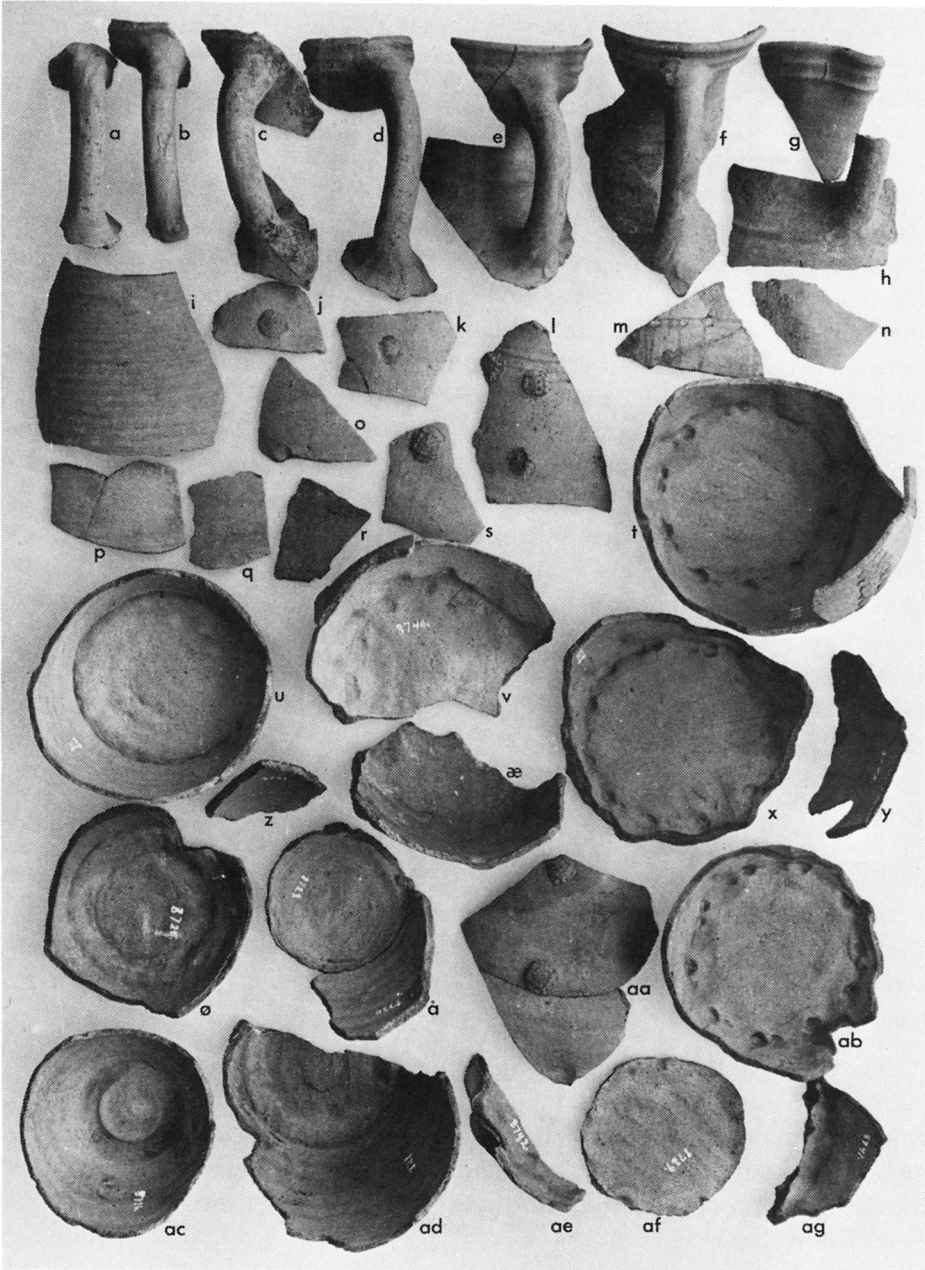

Fig. 1: Samtlige skår fra Bagergadefundet.
 All the sherds from the Bagergade find.

udsat for en for stor varme. Problemet har snarere været, at temperaturen ikke er kommet tilstrækkelig højt op ved brændingen, og af en eller anden grund må der være sket uheld, så det ikke var umagen værd at give kanderne en ny glasurbrænding.

Med de nævnte glasurfejl og revner, og keramikens ensartethed desuden taget i betragtning (se nedenfor), kan der ikke være tvivl om, at Bagergade-fundet er affald fra et værksted. Hvor dette imidlertid præcist har ligget, er uvist. En udgravning 1973 viste, at skårene var havnet ud for Bagergade 65-67 i forbindelse med en opfyldning i nyere tid. Men fylden med skårene er næppe hentet særlig langt borte (14).

Alle identificerbare skår er af kander, og intet taler mod, at de resterende også er det. Ingen hele kander kan samles, men på fig. 12 er det forsøgt at rekonstruere en dekoreret kande med udgangspunkt i de to største skårflager. Alle skår har gråsort skærv og en oftest gråbrun, i nogle tilfælde teglrød overflade bortset fra to skår, hvor hele indersiden er gråsort. Vægtykkelsen på kanderne er forholdsvis ringe. Den ligger på ca. 0,4-0,6 cm (jfr. fig. 5-7 og 10-11), og kanderne er tydeligvis drejet op. Da der som nævnt ikke er fuldt rekonstruerbare kander til stede, må pottemagerens repertoire – eller rettere den del af det, der er repræsenteret i dette fund – søges beskrevet ved hjælp af de enkelte formmæssige og dekorative elementer og kombinationer af disse, og på baggrund af tidens keramikformer iøvrigt.

Bunde. Ialt 16 skårflager omfatter bunde, og disse falder i tre klart adskilte grupper, der hver især er identisk formede.

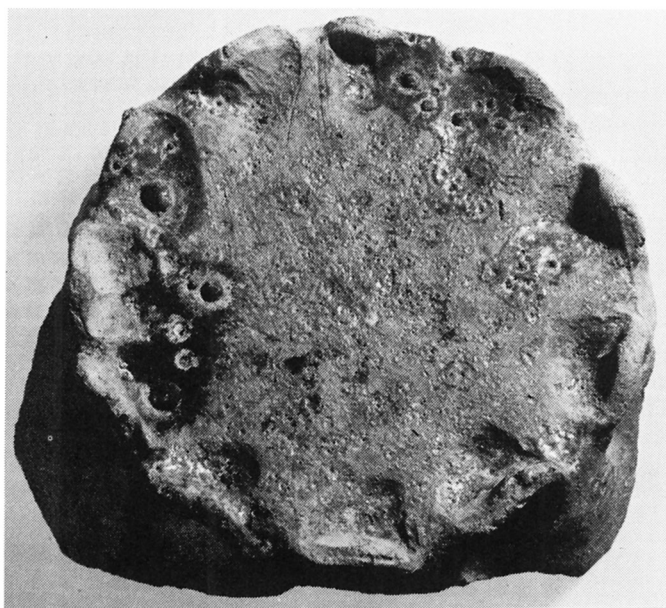
1. Bundranden er afdrejet, og kanden er skåret løs fra drejeskiven med en tråd eller lignende, så bundens yderside er blevet glat. Bundens inderside viser tydelige drejespor. Ét eksemplar (fig. 1ac, 3a, 4a og 5a). Ydre bunddiameter 10,2 cm. Ingen dekoration.

2. Bundranden har svage og ganske tætstillede fingerindtryk. Bundens yderside er forholdsvis jævn, men ikke glat som den ovenfor nævnte bund. Bundens inderflade har tydelige spor af at være bearbejdet med fingrene, og ud mod kanten er der dannet en lille vold, idet bunden i dette område er blevet klemt op nedefra, da bundranden blev forsynet med fingerindtryk. Fem eksemplarer (fig. 1 u, z, ø, å, ad; 3 b-c; 4b; 5 b-c). Max. ydre diameter på tre målelige bunde er henholdsvis 12,9 cm, 13,8 cm og 14,5 cm. Ingen dekoration ud over drejeskivefolderne øverst på fig. 3b. Disse lerkar er med stor sandsynlighed fremstillet af samme person.

3. Bundranden har kraftige fingerindtryk med indbyrdes afstand på 1-2 cm. Bundens yderside er forholdsvis jævn som på den lige ovenfor nævnte bund. Bundens inderflade har tydelige spor af at være bearbejdet med

Fig. 2: Bund af kande (fig. 1x) med glasurspor og blydråber. 1:2

Base of jug (fig. 1x) with traces of glaze and drops of lead.

fingerne, og for hvert fingerindtryk på ydersiden er der på bundens inderside spor af en fingerspids. Det fremgår klart, at bundranden er formet, ved at man har knebet den ud mellem højre hånds tommelfinger og det mellemste led af samme hånds pegefinger, samtidig med at en venstre håndsfinger har trykket bundranden ned indefra. 10 eksemplarer (fig. 1t, v, x, y, æ, aa, ab, ae, af, ag; fig. 2, 3d, 4c, 5d, 11 og 14). Max. ydre diameter på tre målelige bunde er henholdsvis 14,2 cm, 14,5 cm og 15,0 cm. Fem skårflager, muligvis seks, er eller har været prydet med pålagte skæl eller knopper. På de fire sidste skårflager er der bevaret så lidt af kandesiden, at en eventuel dekoration her ville mangle. Der kan ikke være tvivl om, at otte af disse bunde er fremstillet af samme person, der sikkert også er mester for de to sidste bunde. På en af disse (fig. 1 af) er bundranden tilsyneladende knebet så meget ud, at forbindelsen mellem bund og side er bristet ved brændingen.

Rande. På seks skårflager er der bevaret rand, i fem tilfælde i forbindelse med hank. De fire rande er omhyggeligt profilerede, alle som vist på fig. 6 og 7 – typiske kandeprofiler. Muligvis har også de to sidste, hvor randpartiet blot er bevaret lige over hankefæstet, været profilerede på den øvrige del af randen. På et skår (fig. 6) er randen udtrukket til *tud*. To af de nævnte skårflager er dekorerede med pålagte skæl.

Hanke. Alle syv hank har rundt tværsnit (fig. 1a-f og h). De er påsat karrets side og halsen lidt under mundingsranden (fig. 7-10) ved at

hankens ender er »trukket« ud over karvæggen, samtidig med at denne indefra er presset ud i hanken med et kraftigt og som regel desuden et eller to svagere fingerspidsindtryk. De meget ensartede fingerindtryk på hankeskårene fig. 8 tyder på, at de pågældende hanke er påsat karret af samme person, der udmærket kan have fastgjort også de andre hanke.

Dekoration på karsiden dannet ved opdrejningen. Sådan dekoration falder i to grupper: drejeskivefolder og vulster.

1. Drejeskivefolder. Det store sideskår fig. 1i er et klart eksempel på anvendelsen af denne form for dekoration, der iøvrigt kun er iagttaget øverst på siden af det allerede nævnte bundskår fig. 3b. Muligvis er sideskåret overdelen til en kande med den pågældende bundform.

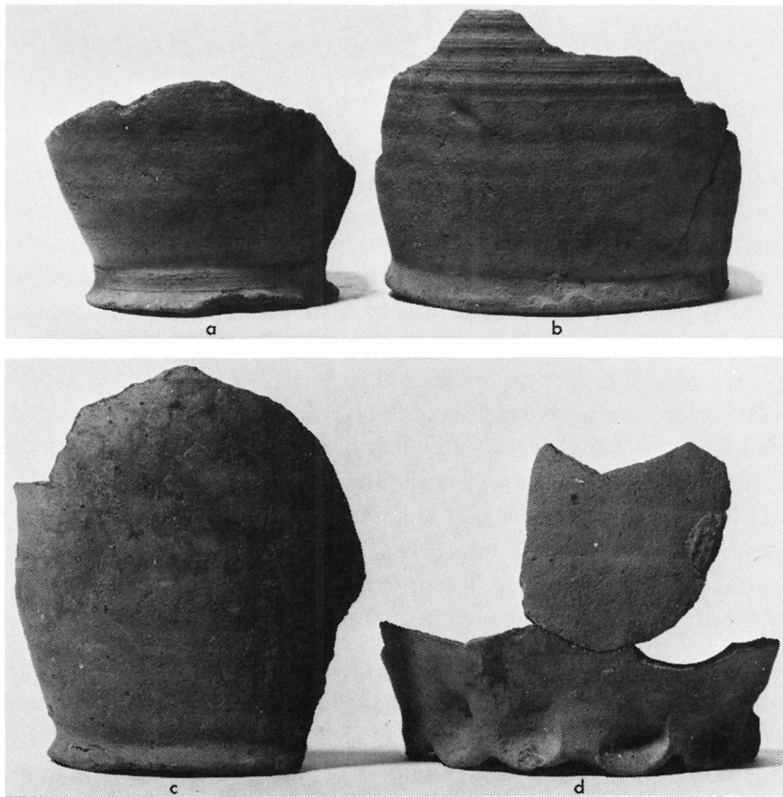

Fig. 3: Bundformer. a (fig. 1ac og fig. 5a) med afdrejet bund; b og c (fig. 1u og ad, fig. 5b og c) med svage, tætstillede fingerindtryk; d (fig. 1v og 5d) med kraftige fingerindtryk. 1:3

Base shapes. a (fig. 1ac and fig. 5a) with turned base; b and c (figs. 1u and ad, figs. 5b and c) with small and close-set thumb impressions; d (fig. 1v and fig. 5d) with strong thumb impressions.

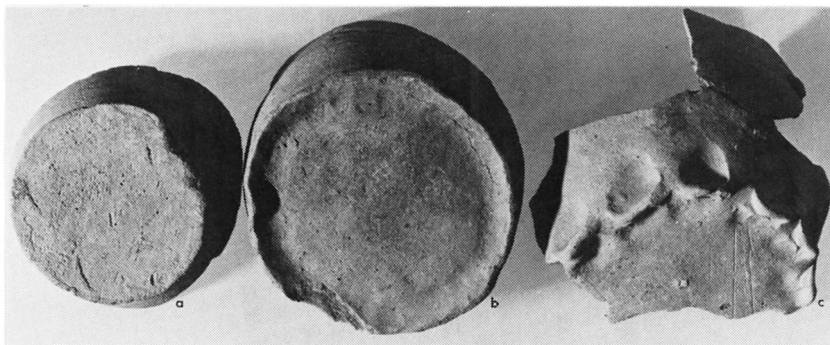
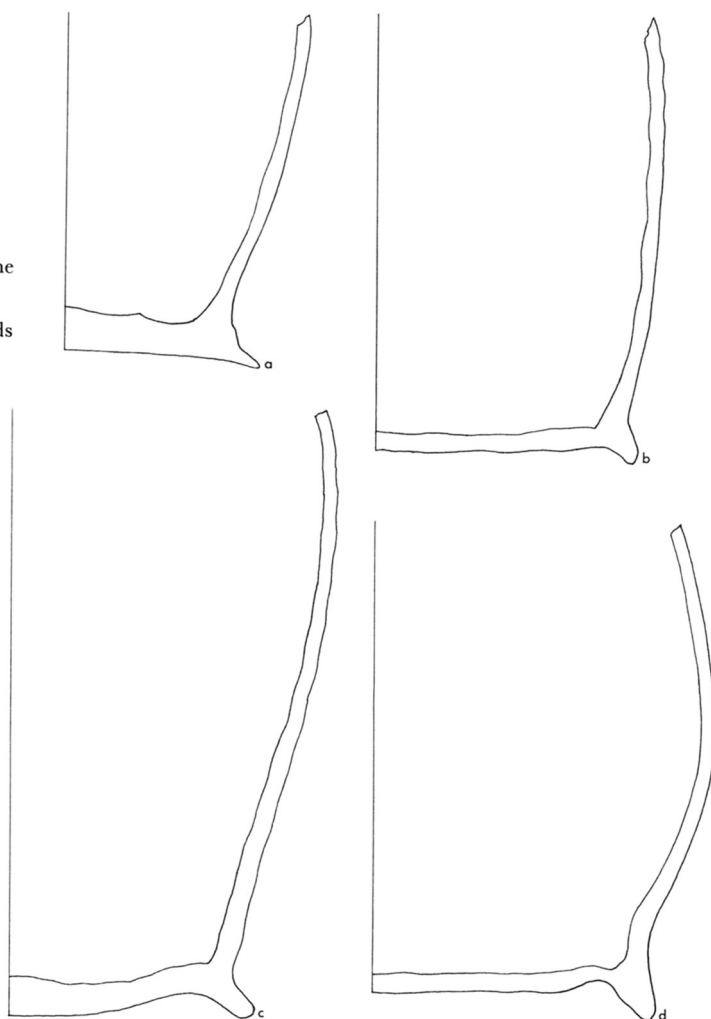

Fig. 4: Bundformer. a = fig. 3a; b = fig. 3b; c = fig. 3d. 1:4
 Base shapes. a = fig. 3a; b = fig. 3b; c = fig. 3d.

Fig. 5: Snit af skårene
 fig. 3. 1:2
 Sections of the sherds
 fig. 3.

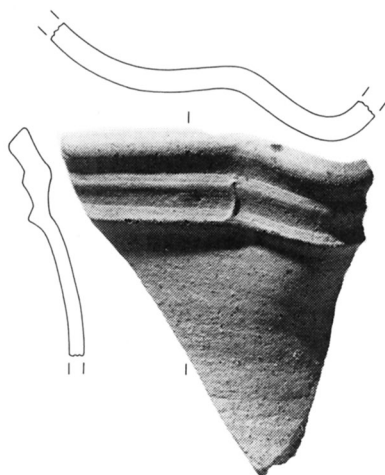

Fig. 6: Tudskår af kande (fig. 1g). 1:2
Spout sherd of jug (fig. 1g).

2. Vulst. På to skår (fig. 9a-b) findes én omløbende vulst med mere eller mindre skarp ryg, og på skåret fig. 9c og 10 findes én ganske klar vulst omtrent midt for hanken og formentlig rester af endnu én på hver side af det nedre hankefæste. Alle vulster er dannet ved at karvæggen ved opdrejningen er presset ganske lidt ud fra indersiden. Karvæggen får derved et svagt område, og skåret fig. 9b, hvis øverste brudflade falder sammen med en indre drejeskivefold, kan meget vel have haft en vulst på dette sted, som er blevet årsag til bruddet. Alle tre skår er dekorerede med pålagte skæl, de to har hank og ét har desuden rand. Efter vulsters, hankes og skælgrupperes indbyrdes placering at dømme kan alle tre skår udmærket være af kander, der hver har haft to vulster som indramning af en skældekoration, jfr. nedenfor.

Pålagt dekoration. Inden for denne dekorationsform findes der både skæl og knopper, men de ses aldrig i indbyrdes kombination.

1. Skæl. På seks skårflager er der skældekoration fremstillet af ler i godsets farve, der er iblandet jern og mangan af hensyn til farvevirkningen i forbindelse med glasur. Denne farvetilsætning kan umiddelbart iagttages som spredte, brune korn (fig. 7 og 11); materialet er identificeret ved analyse (15). I tre tilfælde optræder skældekorationen, som lige nævnt, i

Fig. 7: Hankeskår af kande med pålagte skæl og glasurspor (fig. 1f og 8a). 1:2

Sherd of jug with rim and handle, applied scales and traces of glaze (figs. 1f and 8a).

Fig. 8: Indersider af hankeskår af kander. Bemærk hankenes påsætning. a = fig. 7; b = fig. 9c og 10. 1:2

Inside of sherds of jugs with rim and handle. Note how the handles are fixed. a = fig. 7; b = figs. 9c and 10.

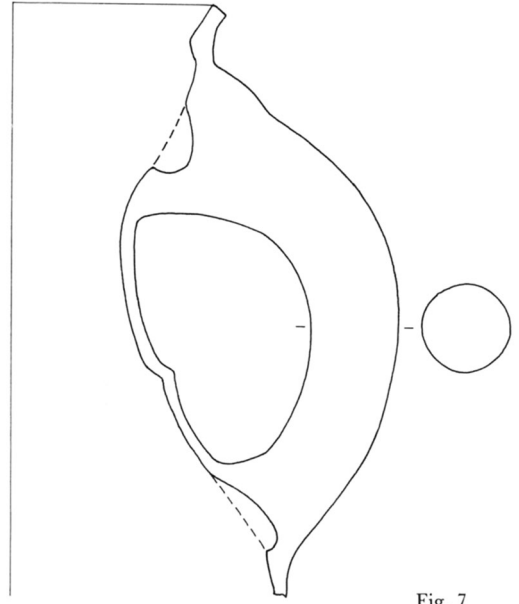
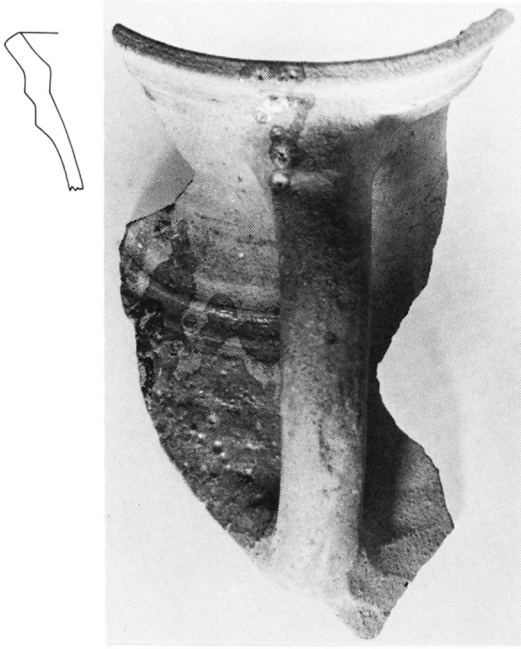

Fig. 7

Fig. 8

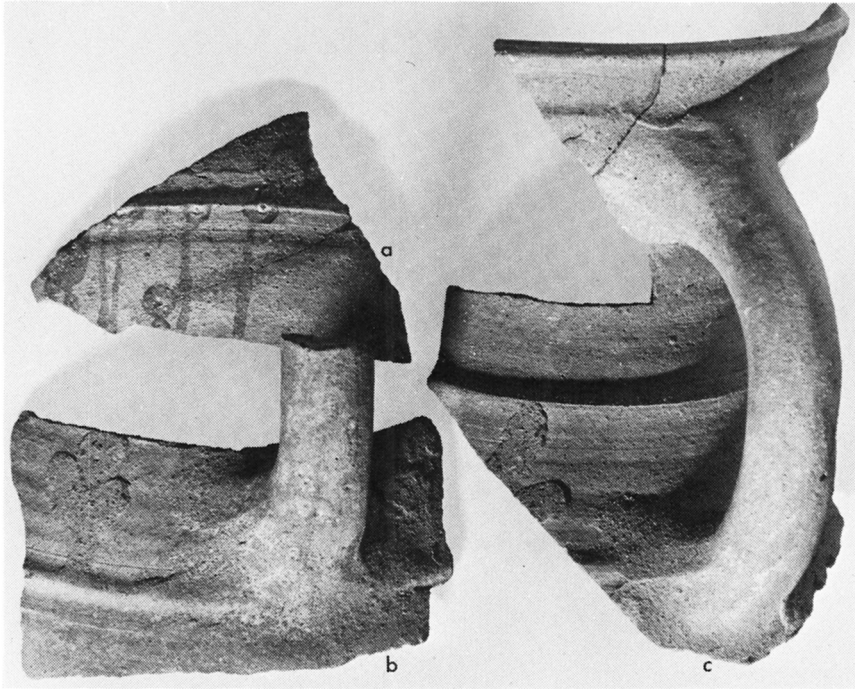

Fig. 9: Skår af kander med vandrette vulster og pålagt skældekoration. a har spor af glasur samt blydråber. a = fig. 1m; b = fig. 1h; c = fig. 1e, 8b og 10. 1:2

Sherds of jugs with horizontal beading and applied scale decoration. a has traces of glaze and drops of lead. a = fig. 1m; b = fig. 1h; c = figs. 1e, 8b and 10.

forbindelse med vulster dannet ved karrets opdrejning, og skælgrupperne starter da umiddelbart over eller stopper umiddelbart under en vulst eller er tilsyneladende indrammet af to vulster, hvilket formentlig oprindeligt var tilfældet på alle tre skår (fig. 9). På skåret fig. 9b ses to grupper af 3-skæl, en på hver side af hanken, og hvis skældekorationen på de to andre skår har været vulstindrammet, har der også her været 3-skæl. Der er ikke plads til andet. På alle tre skår er der glasurstænk, og skårene er formentlig fra samme kandemodell.

En anden model er repræsenteret ved den mest fuldstændigt bevarede kande i hele fundet (fig. 11). Dekorationen består her af lodrette skælstreber, hvor enkle skælbånd veksler med rankelignende striber dannet af mange skæl-par. De nederste skæl starter $3\frac{1}{2}$ -6 cm over den tungede bundkant, og afstanden mellem midterste del af to skælstreber er $5-5\frac{1}{2}$ cm på kandens nederste del. Der er spor af ialt fem skælstreber på kanden og plads til ialt 10. Intet tyder på, at kanden har haft anden pålagt dekoration end disse, og muligvis er hankeskåret fig. 7 overdel til en kande af denne type. De sparsomme rester af skældekoration kan være øverste del af en af

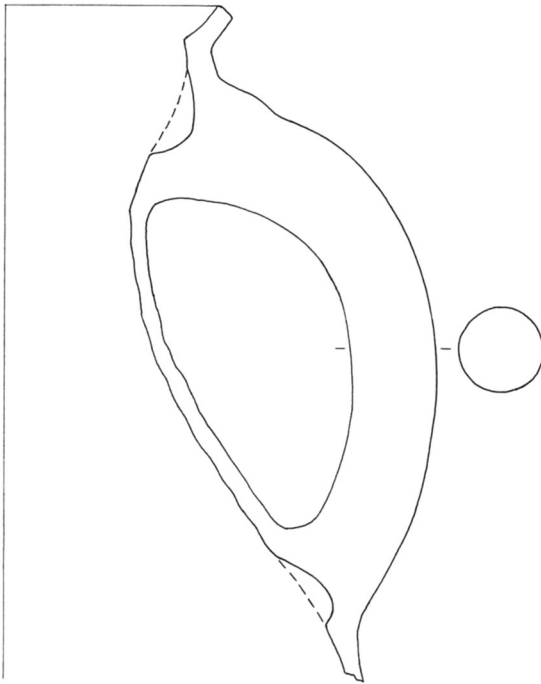

Fig. 10: Snit af skåret fig. 8b og 9c. 1:2
Section of the sherd figs. 8b and 9c.

de rankelignende striber. Fig. 12 er en rekonstruktion på basis af disse to store skårflager, der begge bærer spor af glasur.

Endelig er der skåret fig. 1n, hvis dekoration kan tyde på, at værkstedet også arbejdede med større skælgrupper end 3-skæl og ranker dannet af skælpar. Det eneste bundfragment, der bærer skældekoration, er fig. 11, og bunden hører her til gruppen med kraftige fingerindtryk i randen (gruppe 3).

2. Knopper. Der er eller har været knopper på syv eller snarere otte skårflager. Der kan ikke med sikkerhed iagttages tilsætning i det ler, der er anvendt til knopper. Disse er alle af typen »hindbærknop«, men de optræder i to udformninger (fig. 13), og der har altså været anvendt to forskellige stempler. Hindbærknopperne er dannet ved at et stempel er presset mod pålagte lerknopper udefra, samtidig med at karvæggen er understøttet indefra. Derved er der som regel fremkommet et fingerspidsstort pressemærke på karvæggens inderside. Når knoppernes indbyrdes placering på karvæggen kan bestemmes, er de anbragt lodret under hinanden med en indbyrdes afstand fra knopcentrum til knopcentrum på henholdsvis $5\frac{1}{2}$ og $7\frac{1}{2}$ cm (fig. 1e og 1aa), eller vandret ved siden af hinanden med en indbyrdes afstand fra knopcentrum til knopcentrum på 9 cm for nederste række (fig. 14) og henholdsvis 6 og 4 cm for de rækker, der formentlig er næstøverst og øverst (fig. 11). De nederste knoppers centrum

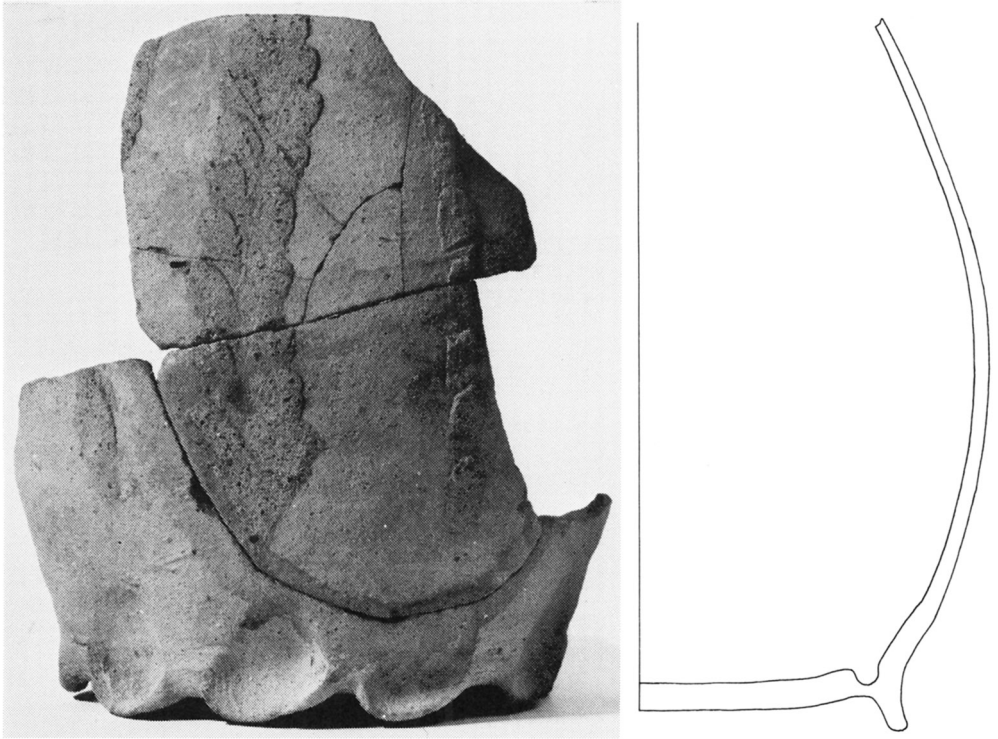

Fig. 11: Fragment af kande med kraftige fingerindtryk i bundranden og dekoration af pålagte skæl i enkeltstriber vekslende med dobbeltstriber (fig. 1t). 1:2

Fragment of jug with strong thumb impressions at the base and decoration of applied scales in single stripes alternating with double stripes (fig. 1t).

ligger 8½-9½ cm over bundranden i de tre tilfælde, hvor den kan bestemmes (fig. 1aa, 3d og 14). I disse tilfælde hører bundene til gruppen med kraftige fingerindtryk i randen (gruppe 3), lige som det var tilfældet med det skældekorerede kandefragment fig. 11.

Glasure. Der er spor af glasur på seks skår (fig. 2, 7, 9, 11), alle med skældekoration undtagen bunden fig. 2. I samtlige tilfælde fremtræder glasuren med en klar lysgrøn, let iriserende farve på selve karsiden, og i det ene tilfælde, hvor glasuren også dækker en pålagt dekoration (skæl, fig. 7), fremtræder disse smukt brune. Glasuren er blyglasur; der er ikke identificeret tilsætning af andre stoffer (16). Under bunden på fig. 2 og i mindre grad på skåret fig. 9a har blyilten, som nævnt indledningsvis, samlet sig i større og mindre blydråber, omkring hvilke glasuren er særlig kraftig. Stikprøveundersøgelse på et lille område af overfladen af to skår (fig. 1i og 3c) gav ingen holdepunkter for den antagelse, at skårene engang har været påført blyilte. På et tredje skår (fig. 1s) udviste ydersiden

markant mere bly end indersiden, men på begge sider drejede det sig blot om »spor«, så man kan næppe heller her slutte, at skåret engang har været påført blylille med henblik på dannelse af glasur (17).

Det fremgår af ovenstående, at skårene repræsenterer en række forskellige kandemodeller, mindst syv.

- a. Kande med afdrejet bund. Ingen dekoration på bugens nedre del (som fig. 3a, 4a og 5a).
- b. Kande med svage, tætstillede fingerindtryk i bundranden. Ingen dekoration på bugen (som fig. 3c, 5c).
- c. Kande med svage, tætstillede fingerindtryk i bundranden. Drejeskivefolder, der formentlig starter 8-9 cm over bunden og formentlig dækker kandens øvrige del ialtfald til halsen (jfr. fig. 1i, 3b, 4b, 5b).
- d. Kande med profileret mundingsrand, hank med rundt tværsnit og på bugens øverste del formentlig to vulster, der indrammer grupper af 3-skæl. Glasur, der fremtræder klart grøn og let iriserende på kandens side og brun på skællene (som fig. 9-10).
- e. Kande med kraftige fingerindtryk i bundranden, formentlig profileret mundingsrand og hank med rundt tværsnit. Skældekoration i vekslende striber og glasur, der fremtræder som beskrevet under d. Højde formentlig ca. 30 cm (som fig. 11-12).

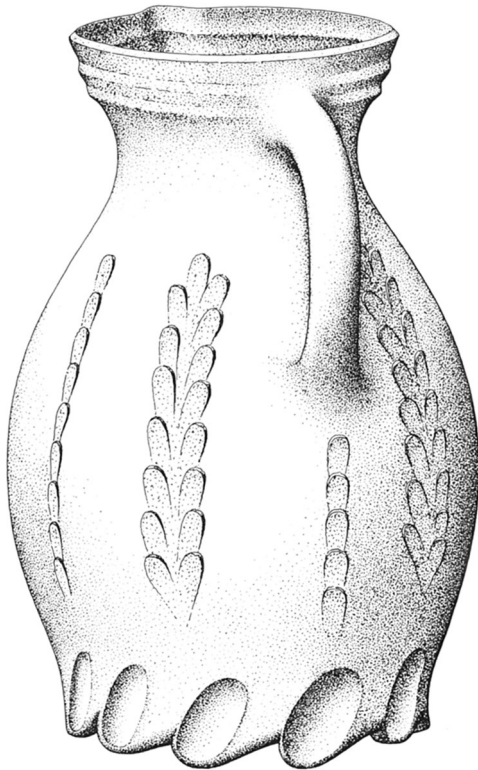

Fig. 12: Forsøg på rekonstruktion af kande baseret på skårene fig. 7 og 11.

Attempted reconstruction of a jug based on the sherds figs. 7 and 11.

- f. Kande med kraftige fingerindtryk i bundranden og en dekoration af hindbærknopper anbragt i lodrette rækker under hinanden og i vandret omløbende rækker. Kanden må have været glaseret (som fig. 1aa).
- g. Kande som beskrevet under f, men med mindre hindbærknopper (som fig. 14).

Dertil kommer muligvis en kande med dekoration af skæl i større grupper end nævnt under d og e (fig. 1n). Supplerende kan anføres, at skårenes dimensioner tyder på, at kanderne, måske bortset fra model a, har været ganske brede og høje. Kanden model e kan sikkert tages som standard for de øvrige dekorerede kanders dimensioner. Da næsten alle danske middelalderlige kander var forsynet med udtrukket tud, og et skår heraf også er repræsenteret i dette fund, er det endvidere rimeligt at regne med, at samtlige kander har haft en sådan tud. Det er også sandsynligt, at alle kander har haft profileret mundingsrand, eftersom det var reglen for tidens kander. Videre kan der være grund til at tro, at værkstedet fortrinsvis eller udelukkende har anvendt hanke med rundt tværsnit til kander. Det samme var tilfældet i Farum Lillevang-værkstedet (18), mens både Faurholmpottemageren og de to jyske værksteder arbejdede med hanke med aflangt tværsnit (19) – de enkelte værksteder har tilsyneladende haft deres foretrukne form. Det er også sandsynligt, at bunde af gruppe 1 og 2 som regel hører til kander uden nogen videre dekoration – det kan dog naturligvis ikke udelukkes, at der har været f.eks. skråhak på skulderen – og at bunde af gruppe 3 især hører sammen med de knop- og skældekorerede, glaserede kander. Intet tyder på, at kanderne af model a-c har været tænkt glaserede – både på Fyn og andetsteds var uglaserede, enkelt dekorerede kander velkendte (20) – men muligheden for glasur kan ikke afvises.

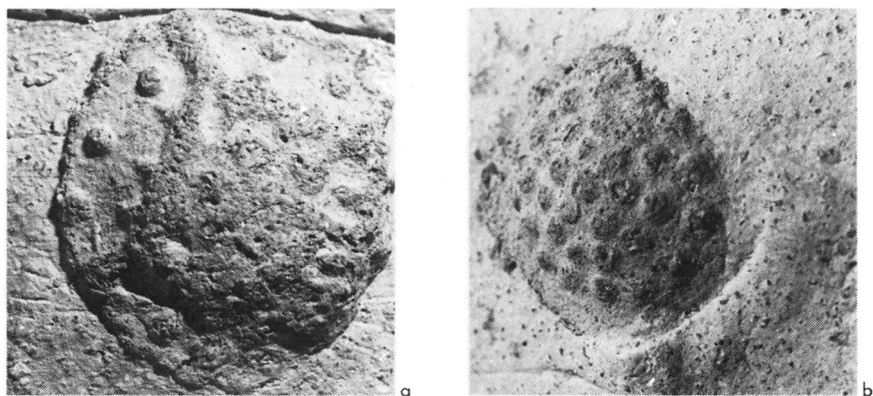

Fig. 13: To forskellige slags pålagte hindbærknopper. a er fra fig. 1aa; b er fra fig. 14.
Two different raspberry stamps. a is from fig. 1aa; b is from fig. 14.

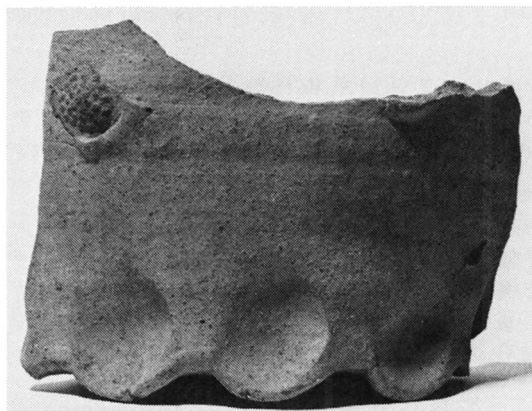

Fig. 14: Fragment af kande (fig. 1æ) med kraftige fingerindtryk i bundranden og pålagte hindbærknopper som fig. 13b. 1:2

Fragment of jug (fig. 1æ) with strong thumb impressions at the base and applied raspberry stamps as fig. 13b.

Man kan således konkludere, at det pottemagerværksted, hvis produkter der er fundet rester af i Bagergade i Svendborg, har haft et ganske varieret repertoire inden for kander – højmiddelalderens keramiske modeform. Repertoiret har tydeligvis været bredere end Faurholm-pottemagerens (21), og med hensyn til varierede kander overgår Bagergade-fundet i al sin lidenhed langt de to jyske værksteder, så vidt disse kendes. Begge disse værksteder har ganske vist haft en varieret produktion og bl.a. fremstillet kander i flere modeller, men hovedvægten synes her at have ligget på potter og skåle (22). Om det fynske værksteds repertoire har været lige så bredt som Farum Lillevang-værkstedets (23), er umuligt at afgøre ud fra de foreliggende 35 skårflager. Men med tiden vil det sandsynligvis lykkes at identificere mere af produktionen på baggrund af især de karakteristiske bundformer (24), den pålagte dekoration og glasurfarven, der muligvis fremtræder som tilsigtet. De dekorative enkeltelementer som fingerindtryk i fodranden, drejeskivefolder, vulster, pålagte skæl og knopper er alle velkendte fra andre fund (25), men hidtil er der ikke identificeret hele kander eller store skår, der udviser en med Bagergade-fundet identisk kombination af helt identiske form- og dekorationselementer. Det mest nærliggende sted at søge vil være Svendborg, men hverken i det store skårmateriale fra udgravningerne 1972-73 eller udgravningerne i Møllergade 6 1976-77 er det lykkedes at identificere sikre eksempler på den produktion, der er udgået fra Bagergade-fundets værksted (26).

Bagergade-fundets datering kan i øjeblikket ikke bestemmes nærmere end til tiden ca. 1225-1375. Middelalderens blyglaserede, dekorerede kander henføres både i Danmark og andetsteds traditionelt til perioden ca. 1250-1350, men foretrækker man en lidt bredere rammedatering kan intet heller modbevise det i dag (27). Indenfor den periode, der strækker sig fra Valdemar Sejrs kongetid til begyndelsen af dronning Margrethes, må de her fremlagte kander være fremstillet.

Skal værkstedets produktion til slut karakteriseres ud fra en moderne æstetisk og funktionel betragtning, så hører ialtfald de skæl- og knopdekorerede, glaserede kander, der bedst lader sig genskabe, til det bedste overhovedet inden for dansk middelalderkeramik. Kanderne er velformede, proportionerne er harmoniske, dekorationen er omhyggeligt pålagt og enkel og klar i sin opbygning, farvevirkningen er elegant, hankene er solide og karvæggene tynde, så de store kander ikke blev unødvendigt tunge. De har været af høj kvalitet. Hvis samtiden har haft samme syn på dem, skulle der således være basis for ikke blot lokalhandel, men også for salg til fjernere egne af Danmark og for eksport, f.eks. til Norge, måske også til de store hansebyer på Østersøens sydlige kyst, hvortil vejen fra Svendborg har været kort.

SUMMARY

The Bagergade find in Svendborg. Wasters from a medieval pottery kiln

The pottery find from Bagergade in Svendborg, Funen, consists of 35 pieces (fig. 1). It was found in 1925 and is one of the five Danish finds of wasters from medieval pottery kilns known to-day (Farum Lillevang and Faurholm in North Zealand, Åle and Illerup in East Jutland). Until now only the Faurholm find has been finally published. (1-6). The trade in pottery in Denmark is briefly discussed: local trade, imports and a possible export to areas like Norway and the southern shore of the Baltic. (7-12).

The Bagergade find is identified as wasters from a kiln for the following reasons: In many respects the material is remarkably uniform; there are, for example, only two shapes of thumb marks at the bottom of the jugs. Further, about half of the sherds have an applied decoration, and such pottery is meant to be glazed. But glaze is present on only six sherds and only in small areas. Five of these sherds are decorated with applied scales (fig. 7, 9, 11). On two of the sherds mentioned part of the glaze material has formed drops of lead (13) (fig. 2, 9a). Two other sherds have cracked (fig. 1t and 3b), but real deformities seem to be absent. It is possible that a low firing temperature is the reason for the mishap. The locality of the actual workshop is unknown – an excavation in 1973 showed that the sherds found in 1925 belonged to a later infilling of the area. (14).

All identifiable sherds are of jugs one of which has been tentatively reconstructed (fig. 12). The jugs were thrown on a fast wheel. Their thickness is comparatively small (0.4-0.6 cm). The glaze has a clear light green colour on the side of the jugs, but where a scale is glazed the colour is brown (15-17). Elements of shape and decoration allow seven different jug models to be identified:

- a. Jug with cut-off base: No decoration on the lower part of the belly (as fig. 3a, 4a, 5a).
- b. Jug with small, closely applied thumb marks at the base. No decoration on the belly (as fig. 3c, 5c).
- c. Jug with small, closely applied thumb marks at the base. Horizontal grooves clearly visible on the outside, probably starting 8-9 cm over the base and probably covering the rest of the jug up to the neck at least (cf. fig. 1i, 3b, 4b, 5b).
- d. Jug with profiled rim, rod handle and on the upper part of the belly two fillets framing groups of 3 scales. Green glaze on the side of jugs and brown on the scales (as fig. 9-10).
- e. Jug with large thumb marks at the base, probably a profiled rim and a rod handle. Applied

decoration of scales arranged in two alternating vertical bands. Glaze as described under d. Height probably c. 30 cm (as figs. 11 and 12).

f. Jug with large thumb marks at the bottom and a decoration of applied raspberry stamps arranged in horizontal and vertical bands. The jugs must have been glazed (as fig. 1aa).

g. Jug as described under f but with smaller raspberry stamps (as fig. 14). In addition there is possibly a jug with decoration of scales in larger groups than described under d and e (cf. fig. 1n).

In general, it may be said that the jugs were probably quite broad and tall (jug model a is a possible exception). The jug of model e can probably be regarded as a rough standard for the dimensions of the other models with applied decoration. As almost all Danish medieval jugs had a spout, and a spout sherd (fig. 6) belongs to this find, the jugs of Bagergade probably also had one. Likewise it is probable that all the jugs had profiled rims, as this was the rule for jugs of the period. It can further be suggested that the workshop mainly or only used rod handles. This was the case for the Farum Lillevang workshop, (18) while the Faurholm workshop and the two in Jutland had a penchant for strap handles (19). Bases like those on models a-c probably belong to jugs without much decoration, while bases like those on models e-g probably belong to jugs with applied decoration. Nothing indicates that jugs of models a-c were meant to be glazed – unglazed jugs with a simple decoration or none are well known in Funen as well as in other parts of Denmark (20) – but the possibility of glaze cannot be ruled out.

The workshop of whose production a little has been found in Bagergade thus had quite a repertoire in jugs. It was larger than the Faurholm pottery's (21) and probably also the Jutland potteries (22). But with only 35 sherds the repertoire of Bagergade cannot compare with that of 'Farum Lillevang' (23). Other products of the workshop of the Bagergade find have not yet been identified (24-26). The dating relies on the conventional dating of decorated medieval jugs, say 1225-1375 (27). According to a modern functionalistic and aesthetic view the jugs – or at least the decorated ones – were of very high quality and belong to the best Danish medieval pottery. If the Middle Ages shared this view, and if pottery was exported from Denmark in that period, the workshop of the Bagergade find is a likely supplier.

Else Roesdahl

Aarhus Universitet, Moesgård

Tegning: Karen M. Christensen og Orla Svendsen

Foto: Preben Dehlholm

Engelsksproget korrektion: Peter Crabb

NOTER

- 1) Museumsinspektørerne Henrik Jansen, Svendborg og Omegns Museum og Niels-Knud Liebgott, Nationalmuseet, har venligst stillet fundet til min rådighed. Århus Universitets Forskningsfond takkes for en bevilling til udførelsen af arbejdet. – Bagergade-fundet er kort omtalt i Mogens Bencard og Else Roesdahl: *Dansk middelalderlertøj 1050-1550*, 1972, p. 12 f.
- 2) Peter Bang Termansen: *Middelalderlige Potteskaar. Et fund i Aale. Østjydsk Hjemstavn 1955*, p. 103-106. Her fremføres, at »der ikke egentlig var tale om Fejlbrændinger mellem skaarene«; men både blandt de skår fra fundet, der opbevares i studiesamlingen ved Afd. for Middelalderarkæologi ved Århus Universitet (nr. MS 1) og blandt dem, der opbevares på Købstadmuseet Den Gamle By i Århus (det gælder langt størstedelen af fundet) er der fejlbrændinger.
- 3) Karformerne er kort omtalt i op.cit. i note 1, p. 13 og kat. nr. 284. En eftergravning på fundstedet foretaget af undertegnede i 1974 bestyrkede formodningen om, at skårene er fundet i sekundært leje. Fundet opbevares på Skanderborg Museum, men et lille udvalg findes i studiesamlingen ved Afd. for Middelalderarkæologi ved Århus Universitet (nr. MS 33).
- 4) Niels-Knud Liebgott: *Medieval Pottery Kilns at Faurholm in North Zealand, Denmark. Acta Archaeologica vol. 46, 1975, p. 95-118.*

- 5) Op. cit. i note 1, tekst med henv. samt kat. nr. 85-132.
- 6) Se note 4 og 5.
- 7) H. E. Jean le Patourel: Documentary evidence and the medieval pottery industry. *Medieval Archaeology* XII, 1968, p. 101-126.
- 8) Mogens Bencard: Medieval Pottery imported into Denmark. *Chateau Gaillard* V, 1972, p. 13-22; op. cit. i note 1, p. 13 ff.
- 9) Se Petter B. Molaug: Oslo im Mittelalter. Ergebnisse der neuen archäologischen Ausgrabungen. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 3, 1975, p. 217-260; samme i Helge I. Høeg m.fl.: De arkeologiske udgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind I. Feltet »Mindets tomt«, 1977, p. 72-120.
- 10) Se f.ex. Günther P. Fehring: Neue Archäologische Erkenntnisse und Zielsetzungen zur frühen Geschichte der Hansestadt Lübeck. *DER WAGEN* 1978, p. 165-186. – Det nye værkstedsfund blev fremlagt af Dr. D. Meyer, Lübeck (»Ein Töpferofen des 13. Jahrhunderts in Lübeck«) på Jahrestagung Nordwestdeutscher Verband für Altertumsforschung 16. bis 21. Mai 1978 i Goslar. – Jeg har siden haft lejlighed til at gennemgå skårmaterialet, hvorfor jeg hjerteligt takker dr. Meyer og dr. Fehring.
- 11) Op. cit. i note 1, p. 19. Siden 1972 er der fundet flere, bl.a. to, der opbevares på Samsø Museumsgård i Tranebjerg. Venligst meddelt af museumsleder Lis Nymark.
- 12) *Ibid.*, p. 17 ff.; Mogens Bencard: Dansk middelalderlertøj med antropomorf dekoration. *Kuml* 1972, p. 139-181; Anders W. Mårtensson: Et krummakeriprodukt från det medeltida Lund. *Kulturen* 1973, p. 37-48; Else Roesdahl: Bundmærker på middelalderligt lertøj i Danmark. *Kuml* 1973-74, p. 215-229.
- 13) Ing. Vagn Nielsen, Jydsk Teknologisk Institut, har venligst foretaget en analyse ved røntgenfluorescenspektografi af en af dråberne på fig. 2. Analysen viste kun bly (Pb). Der var f.ex. intet kobber (Cu) til stede.
- 14) Undersøgelsen blev foretaget af Ole Schiørring for Svendborg Amts Museum. Der blev gravet et 4 × 1,20 m stort felt på grunden Bagergade 67, tæt ved fortovskanten, og desuden foretaget en række boringer i området. Rapport på Svendborg og Omegns Museum.
- 15) Vagn Nielsen har ved den i note 13 nævnte metode analyseret et af de brune korn fra et skæl på skåret fig. 9a. Der blev påvist jern (Fe) og mangan (Mn); jernindholdet var for stort til at kunne stamme fra leret.
- 16) Vagn Nielsen har ved den i note 13 nævnte metode analyseret glasrester på skåret fig. 9a samt blydråben nævnt i note 13. I begge tilfælde konstateredes bly; i første tilfælde var der formentlig også tantal (Ta) til stede. Kobber (Cu) fandtes ikke.
- 17) Analysen er foretaget af Vagn Nielsen efter den i note 13 nævnte metode. På de to førstnævnte skår er analysen udført på ca. 1 cm² overflade skrabet af skårets yderside. – På flere skår fra Faurholmfundet var det påførte glasurpulver ikke omdannet til glasur, (op. cit. i note 4, p. 110 f.).
- 18) *Loc. cit.* i note 5.
- 19) Se note 2, 3 og 4.
- 20) *Op. cit.* i note 1.
- 21) *Op. cit.* i note 4, p. 112 ff.
- 22) Se note 2-3.
- 23) Se note 5.
- 24) Jfr. Mårtensson, *op. cit.* i note 12.
- 25) *Op.cit.* i note 1.
- 26) Skårmaterialet fra 1972-73 er registreret og gennemgået af stud.mag. Helle Reinholdt. Skårmaterialet fra 1976-77 er gennemgået af forfatteren, med stor og venlig bistand fra cand.phil Knud Hornbeck.
- 27) Jfr. *op. cit.* i note 1 og 4; Bencard, *op.cit.* i note 12, s. 170 ff samt H. Hellmuth Andersen, P. J. Crabb og H. J. Madsen: Århus Søndervold – en byarkæologisk undersøgelse, 1971, p. 95 ff., p. 262 ff.

Efterskrift: Keramikfundet fra Lübeck nævnt i note 10 er nu publiceret i Diethard Meyer: Ein Töpferofen des 13. Jahrhunderts in Lübeck. *Die Heimat* 12, 85. Jahrgang, December 1978, p. 354-356; samme: Ein Töpferofen des 13. Jahrhunderts in Lübeck. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 8, 1978, Heft 4, p. 347-351.